

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Fonetický ústav
prof. PhDr. Zdena Palková, CSc.

Posudek oponenta
na diplomovou práci Bc. Jany Hrachové
Temporální charakteristika promluvvých úseků v řeči profesionálních mluvčích

Diplomová práce Jany Hrachové je důkladná materiálová studie z problematiky, která je užitečná pro základní výzkum fonetiky češtiny a je rovněž aktuální z hlediska praktických aplikací. V rámci širokého okruhu temporálních aspektů řeči se autorka zaměřila na analýzu artikulačního tempa v čteném projevu několika profesionálních mluvčích. Variabilitu tempa sleduje důsledně na pozadí jednotek textové segmentace, především promluvvého úseku a mluvného taktu. Zadání a úhel pohledu svědčí o dobré orientaci v problematice a následné důkladné zpracování dat přináší směřodatné výsledky. Soudím, že předložená práce je zdařilým příspěvkem k zvolenému tématu.

Práce má rozsah 116 stran textu, 20 stran tištěných příloh a 9 souborů příloh v elektronické podobě. Čtenáři tak poskytuje možnost ověřovat jednotlivé výsledky, případně dohledat podrobnosti. Vlastní text je rozdělen do osmi nestejně dlouhých kapitol, které jsou však vnitřně členěny, takže obsah poskytuje přehlednou informaci o struktuře výkladu. Z věcného hlediska lze výklad rozdělit na dvě části, obvyklé u studií tohoto typu, na část teoretickou (kap. 1 až 4, s. 10 – 39) a empirickou (kap 5 až 8, s. 39 – 116). Popis vlastního experimentu a jeho výsledků zahrnuje více než 2/3 základního textu práce (73%).

Výklad má většinou velmi dobrou jazykovou úroveň, drobné formální nedostatky se objevují jen výjimečně a spíše ke konci práce (např. s. 86 *U Strejčka jsem spočítali..* dál chybí čárka před že; v tab. 20, s. 81, první sloupec je označen jako počet taktů, ve skutečnosti jde o úseky).

V teoretické části diplomantka probírá pojem tempa z různých hledisek nejprve jako součást komplexu temporálních řečových jevů (zejm. kap. 2. 1 – 2.2) a poté podrobněji se zaměřením na potřeby své analýzy. Náležitou pozornost věnuje volbě jednotek měření tempa a zacházení s pauzami (§2.5). Výklad průběžně doprovází četnými a směřodatnými odkazy na odborné prameny, české i zahraniční. Teoretická část celkově ukazuje, že se diplomantka spolehlivě orientuje v odborné literatuře, která souvisí s jejím tématem, a má dobrý přehled o konkrétních poznacích získaných na materiálu češtiny.

Pro diskusi k této teoretické části navrhuji následující otázky:

- a) Jak dalece podle mínění diplomantky souvisí s problematikou tempa řeči analýza délky (tj. trvání) segmentů, případně údaje o tzv. časových kompenzacích hlásek.
- b) Jaké kritérium/kritéria může podle mínění diplomantky být užitečné při stanovení spodní hranice pauzy (pro vyloučení při analýze AT).

Předmětem empirického výzkumu diplomantky je analýza tempa řeči (dále AT) v projevu šesti mluvčích, kteří četli komentáře k dokumentárním televizním pořadům s přírodovědnou tematikou. Mluvčími jsou profesionální herci nebo rozhlasoví a televizní komentátoři či hlasatelé. (Uvádění plných jmen ve všech částech analýz může být předmětem diskuse.) Volba materiálu i mluvčích je podrobně popsána a zdůvodněna (§5.1-2). Uvedena jsou i kritéria pro výběr konkrétních textových vzorků (5.4). Podrobně je popsán postup při zpracování zvukového materiálu pro další analýzu (5.6).

Rozsah analyzovaného materiálu činí 762,6 s (tj. 12 min, 42 s); zastoupeno je 6 mluvčích, od každého 12 promluv ze tří různých částí daného dokumentu (úvodní – střední – závěrečné), tj. 72 promluv celkem; materiál zahrnuje 707 promluvových úseků, 1403 taktů, 3898 slabik (str. 50). Srovnatelnost objemu vzorků mezi konkrétními mluvčími je opřena o trvání, celkové trvání promluv u jednotlivých mluvčích je 121,4 až 137,6 s, tedy 2 min. – 2min. 17 s (tab. 4, s. 53). Zde se nabízí otázka, zda by pro srovnávání nebylo vhodnější volit jako kritérium rozsahu materiálu jednotlivých mluvčích počet slabik textu.

Přehled výsledků uvádí rozsáhlá kap. 7 (s. 50 – 113) postupně a velmi systematicky podle stanovených cílů. Uvedeny jsou nejprve základní údaje o struktuře lineárních jednotek textu, přičemž velikost promluvových úseků se vyjadřuje počtem taktů a velikost taktů počtem slabik. Následná analýza AT je založena na témž principu: AT úseků je výsledkem průměru AT taktů, které úsek tvoří; AT taktu je opřeno o počet jeho slabik. Postup zpracování dat je promyšlený a dobře vysvětlován. Oceňuji porovnání čtyř alternativních způsobů měření AT (s. 58n, § 7.2.1), které předchází výběru varianty použité v analýze. Výpočet AT se pak provádí z několika hledisek: AT promluvových úseků, AT mluvních taktů, AT podle velikosti úseku, AT s ohledem na pozici taktu v úseku, údaje o zastoupení pauz. V každém oddílu popisu jsou uvedeny vždy výsledky celkové, výsledky pro mluvčí jednotlivě a také rozdíly zjištěné ve třech lineárních částech textu. Zjištěné údaje jsou průběžně porovnávány s analýzami jiných autorů, jsou-li k dispozici. Výsledky měření jsou prezentovány v přehledných tabulkách, případně i grafech, a doprovázeny komentářem. Velmi dobře je zpracována kap. 4.5 věnovaná (netriviálnímu) statistickému ověření vlivu vybraných parametrů (počet taktů v úseku, lineární členění textu, pozice taktu v úseku) na hodnoty AT úseku a taktu s použitím lineárního modelu smíšených efektů; pro ověření rozdílů AT mezi mluvčími je aplikován test ANOVA. K údajům o AT na základě průměrných hodnot jednotek a jejich souborů připojuje autorka v § 7.6 pro část materiálu popis změn AT taktů v konkrétních promluvových úsecích jednotlivě, a to u dvou, tří a čtyřtaktových úseků (viz i názorné grafy na s. 97, 101-2, 106_7).

V závěrečné diskusi (kap. 8) Jana Hrachová uvádí do vzájemných souvislostí výsledky jednotlivých částí své analýzy, výsledky shrnuje a znovu porovnává s údaji podobných analýz starších (Dankovičová, Klimešová). Při interpretaci svých zjištění postupuje se sympatickou obezřetností.

Výsledky představené v práci nepochybně rozšiřují či zpřesňují poznatky o AT v češtině v materiálu daného typu. Za zvlášť přínosné považuji údaje o prokazatelné závislosti artikulačního tempa na délce úseku a na pozici taktu v úseku (názorně např. tab. 17 a 20).

Také v popisu změn AT taktů uvnitř úseku lze vysledovat užitečné tendence, nehledě na individuální variabilitu textů i mluvčích. Značný význam mají ovšem i základní soubory údajů o AT mluvčích jednotlivě.

Pro diskusi k empirické části DP dávám k úvaze tři poznámky.

a) Informace o stavbě jednotek textu neobsahuje užitečný údaj o délce promluvo- vých úseků přímo ve slabikách, nejen v počtu taktů. Další varianta pro výpočet AT úseků na tomto základě by byla ve výsledku blízká, ne však zcela shodná s výpočtem prostřednictvím taktů.

b) Při interpretaci rozdílu textů podle počtu taktů v úseku staví autorka jedno-, dvou-, třítaktové (atd.) úseky jako rovnocenné typy. V realitě souvislé čtené řeči však jednotaktové úseky představují specifický typ v protikladu k úsekům vícetaktovým (zejména dvou- a třítaktovým). Výpočet údajů z tab. 6 (s. 56) při takovém rozložení by např. ukázal zřetelnější odlišnost střední ze tří rozlišovaných lineárních částí.

c) Popis změn AT taktů uvnitř úseku ukazuje tendenci k zpomalení v posledním taktu a (slabší) tendenci k zrychlení v taktu iniciálním. Změna tempa patří mezi jevy, které se pravděpodobně podílejí na realizaci úsekového členění textu na úseky. Nabízí se otázka, jak silný byl faktor změny tempa pro určování úseků v daném materiálu. Viděno z druhé strany, bylo by také možno podrobit analýze sousedící dvojice úseků a zjistit, jak často na sebe navazuje koncové zpomalení a následné iniciální zrychlení AT taktu na hranici úseku.

Závěrem

Předložená diplomová práce Bc. Jany Hrachové *Temporální charakteristika promluvo- vých úseků v řeči profesionálních mluvčích* svým obsahem i rozsahem jednoznačně splňuje požadavky kladené na magisterskou práci. Diplomantka prokázala spolehlivou znalost odborné literatury i schopnost systematického empirického výzkumu a její analýza přináší věrohodné údaje užitečné pro popis češtiny. Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení **v ý b o r n ě**.

V Praze dne 7. 9. 2016

.....

prof. PhDr. Zdena Palková, CSc.
Fonetický ústav FF UK